

HİNDİSTAN HAKKINDA XVIII. YÜZYILDA YAZILMIŞ KÜÇÜK BİR ESER

Ismet Miroğlu

Osmanlı seyahat edebiyatı ile ilgili eserler, XVI. yüzyılda başlamaktadır. Bu yazı türüne ait eserler arasında Hindistan kıtası hakkında bilgi veren, hatta münhasıran Hindistan'a tahsis edilmiş eserler de bulunmaktadır. Bu hususta meşhur denizci Seydi Ali Reis'in¹ bir nevi seyahatnâmesi olan *Mir'atü'l-memâlik*² adlı eseri zikredilmelidir. Bilindiği gibi bu eser bütünü ile Hindistan'a tahsis edilmemekle beraber bir Türk'ün Hindistan kıtası ile ilgili doğrudan doğruya yazılmış eserlerin ilkidir. Bu eserin ilmi değeri, XIX. yüzyılda anlaşılmış olup bunun sonucunda bir kaç büyük batı diline çevrilmiştir³. Bundan sonra Hindistan ile ilgili Türkçe eserler için XVII. yüzyılı beklemek icap eder. Bu konuda eser yazarların elçilik ile bu kıtaya gönderilen resmî görevliler arasından çıktığına işaret edilmelidir. IV. Mehmed devrinde Mogul hükümdarı Şahcihan'ın gönderdiği elçiye karşılık olmak üzere Maan oğlu Hüseyin Bey elçi olarak gönderilmişti (1655 Eylül)⁴. Hüseyin Bey, 1659 yılında İstanbul'a döndü⁵. Edîb ve kalem erbabı olan Hüseyin Bey'in vazife gördüğü memleketin ahvalini anlatan sefaretnâme şeklinde bir eser kaleme aldığı tahmin edilmektedir⁶. Hüseyin Bey'e ait böyle bir eser

1 Bunun için bk. Cengiz Orhonlu, *Seydi Ali Reis, Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 1 (İstanbul 1970), s. 39-56.

2 A. Cevdet, Necib Asım'ın önsözü ile 1313 de İstanbul'da basıldı.

3 Meselâ eserin İngilizce çevirisi A. Vambéry tarafından yapılmıştır (*The Travels and Adventures of the Turkish Admiral Sisi Ali Reis*, London 1899).

4 Y. Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, Ankara 1947, c. II, s. 214, 215, 217, 250, 251.

5 Naima, *Tarih*, İstanbul 1280, VI, s. 199 v.d.

6 Naima, *Tarih*, İstanbul 1280, v. 340.

henüz bulunamamıştır. Burada bahis konusu etmek istediğimiz eser de gene bir elçilik heyeti ile Hindistan'a gelmiş bir kimsenin kaleme aldığı isminin katalogta yanlış olarak «Hindistan seyahatnâmesi» olarak kaydedildiği eserdir.

A. Eser

Esere ilk defa dikkati çeken Faik Reşit Unat'tır⁷. Yalnız bu takrir hakkında sanki Mehmed Salim Efendi'nin sefaretnâmesi gibi bir ifade kullanılmaktadır. Eser tek nüsha olup Ali Emiri kütüphânesi Tarih kısmında 884 numarada kayıtlıdır. 6 yapraktan ibaret 14,5 × 20,5 ebadında küçük fakat önemli bir eserdir. Mevcut nüsha 19 Rebi'ül-evvel 1199 tarihinde istinsah edilmiştir. Bu eserden ilk defa bahseden Vak'anüvis Ahmed Vâsîf'tur⁸. Hoş bir üslûpla kaleme alınmış olan eser I. Mahmud'un da ilgisini çekmiş ve hatta onun yükselmesine bile sebep olmuştur.

B. Eserin yazarı

XVIII. yüzyılda Hindistan hakkında yazılmış ve yeni bulunmuş bir eserin yazarını tesbit için I. Mahmud devrinde Osmanlı-Gürkanlı ve İran devletleri arasındaki münasebetler hakkında bir kaç söz söylemek icap etmektedir. Nadir Şah zaman zaman gerek Gürkanlı ve gerekse Osmanlı devleti ile savaş halinde bulunmuştu. 1744 den itibaren Osmanlı devleti ile savaş durumunu terketmek üzere bir takım siyasi faaliyet cereyan ediyordu. Bu durum ister istemez Osmanlı-Gürkanlı münasebetine de tesir etmektedir. Bunun böyle olmasında doğrudan doğruya Nadir Şah'ın da rolü vardır. O, Osmanlı devleti ile Gürkanlı devleti arasında İran aleyhinde siyasi bir ittifak kurulmasından çekiniyordu. Fakat 1746 da Osmanlı-Safevî anlaşması kuvveden fiile çıktığı sırada Gürkanlı devleti muhtemel bir anlaşmayı önlemek için Osmanlı başkentine birbirini takiben elçiler göndermeye başladı⁹. İşte birbirini takiben gönderilen elçilere

7 *Osmanlı Seferleri ve Sefaretnâmeleri*, Ankara 1968, s. 82, 83.

8 *Tarih*, İstanbul 1219, s. 44.

9 Gürkanlıların bu husustaki teşebbüsleri 1744 e kadar gider. Bunun için bk. Y. Hikmet Bayur, *Osmanlı devletinin Nadir Şah Afşar'ia barış yapmasını önlemek için bir Gürkanlı denemesi*, *Belleten*, 49 (Ankara 1949), s. 91-96

ve gösterilen iyi niyete karşılık olmak üzere bir Osmanlı elçisinin Hindistan'a gönderilmesi kararlaştırıldı. Mehmed Salim Efendi adında bir kimse elçi tayin edildi¹⁰. Onun maiyetinde Yağlıkçı Yusuf Ağa ile onun oğlu olan ve H. 1136 (1723-1724) te doğduğuna göre o tarihlerde 20-21 yaşlarında olması lâzım gelen Mehmed Emin Efendi bulunuyordu. Yazarımız, Yağlıkçı Yusuf Ağa'nın oğlu olan Mehmed Emin Efendi'dir. Elçilik heyeti Hindistan topraklarına vardığı zaman ağır bir şekilde hastalanan Mehmed Salim vefat etmişti¹¹. Vefatından evvel elçilik görevini Yusuf Ağa'ya devretmişti. Resmî belgelerde Mehmed Salim Efendi'nin vefatı hakkında bir kayda tesadüf edilememiştir. Fakat heyetin dönüşünde Hindistan'daki müslüman hükümdarların gönderdikleri nâmeleri Elçi vekili veya Elçi nâibi unvanlarını hâiz olan elhac Yusuf Ağa'nın getirdiği ifade edilerek bu husus teyid edilmektedir¹². Yusuf Ağa elçi vekili olarak altı yıl Hindistan'da kaldı; beraberinde Mogul hükümdarı Nureddin Mehmed Şah'ın annesini ve hediyelerini hâmil olduğu halde 1749 da (Rebi'ül-âhır 1163) İstanbul'a döndü¹³. Yusuf Ağa'nın oğlu olup genç yaşta bu seyahate katılmış olan Mehmed Emin dönüşünde bu seyahate dair bir takrir yazdı. Yazdığı bu takrirde I. Mahmud'un da ilgisini çekti. Katalogta yanlış olarak Hindistan seyahatnâmesi olarak kaydedilmiş olan eser budur. Mehmed Emin Efendi bununla akranı arasında şöhret yaptı. Kendisinin Hindistan'a gitmesi ve nihayet o memleket hakkında küçük bir eser yazması yüzünden uzun yıllar hizmet ettiği Mektûbî kaleminde Hindî Mehmed Emin olarak tanınıyordu¹⁴. Bu Mehmed Emin Efendi daha sonra Osmanlı devletinde sadrazamlık makamına kadar yükselmiştir¹⁵.

10 Aslen Trabzonlu olan Mehmed Salim Efendi şair ve edib bir kimse idi. 1714 (H. 1157) de elçi tayin olduğu sırada Hacıgân-ı Divân-ı Humâyûn'dan İken Maliye tezkerecisi bulunuyordu (*Tarih-i İzzet*, İstanbul 1198, 14 a, 222 b) Elçiliğine dair ferman Evâil-i Ramazan 1157 den sonra verilmiştir (*Nâme-i Humâyûn defteri*, nu. VIII, s. 605).

11 *Vâsîf Tarihi*, İstanbul 1219, s. 43.

12 Başbakanlık Arşiv Genel Müdürlüğü, *Nâme-i Humâyûn defteri*, nu. VIII, s. 289, 294.

13 *Tarih-i İzzet*, 222 b v.d.

14 Ahmed Resmî, *Hulâsatü'l-ittibâr*, İstanbul 1286, s. 21.

15 Yağlıkçı-zâde Mehmed Emin Paşa unvanıyla sadrazam olmuştur. Sadrazamların biyografilerinden bahseden eserde babası ile ticaret için Hindistan'a gittiğinden bahsediliyor (Ahmed Cavid, *Verd-i Mutarraca*, İstanbul 1271, s. 18-19); idamı için bk. A. Vâsîf, *aynı eser*, s. 44.

C. Eserin muhtevası

Yazar önce Hindistan'a gitmek isteyen bir kimsenin nasıl bir yol takip etmesi lâzım geldiği hususu ile söze başlamaktadır. Ona göre en emin ve kestirme yol deniz yoludur; bunun için Cidde limanına gitmesi lâzım gelmektedir. Hindistan'a sefer eden gemileri orada bulmak mümkündür. Fakat geminin kaçırılması yolculuğun aylarca belki de bir yıl ertelenmesine sebep olabilmektedir. Hindistan'a sefer eden bir geminin Kızıl-deniz'de ilk ve son olarak uğradığı liman Yemen'in Moha limanıdır. Gemiler Hint okyanusuna çıkmadan önce su, zahire gibi ihtiyaç maddelerini tamamlamak için burada beş gün kadar kalmaktadırlar. Hindistan tarafından bu limana yılda dört, beş gemi gelir. Burada banyan denen hintli tâcirler çok faaliyet göstermektedirler. Gemi hareket ettikten sonra Bâbu'l-mendeb boğazı geçilmek suretiyle Bahr-i Muhit'e ulaşır. Bâbu'l-mendeb'e yakın bir ada bulunmakta olup ismi Sokotra'dır. Bu adanın Cidde'ye olan mesafesi hemen hemen Cidde-Hindistan yolunun yarısı kadardır. Hint okyanusu geçilirken gemilerin çok dikkatli davranması icap etmektedir. Yazarın ifadesinden öyle anlaşılıyor ki düşman gemileri dediği İngiliz ve Fransız gemileri bu denizi daimî kontrol altında bulundurarak ticaretin kendi denetimlerinde yapılmasına çalışıyorlardı. Bu bakımdan gece seyrederken gemiden hiç bir şekilde ışık huzmesinin sızmasına dikkat ediliyor¹⁶. Bu da seyahatin bu denizlerde gece yapıldığını göstermektedir. Kızıl-deniz'den gelen gemiler Hindistan'ın bazı sahillerinde Surat limanına varırlardı. Kızıl-deniz ile Hindistan arasındaki ticarete Cidde kadar Surat da önemli bir limandır¹⁷. O devirde Surat'ta uygulanan gümrük muâmelâtı yolcular ve tâcirler için bir çok güçlükler arz etmektedir. Bir defa karaya çıkma izni alabilmek için 5-10 gün kadar gemide beklemek icap ediyor. İzin verildikten sonra sahile çıkılmakta fakat bu defa gümrük kontrolunun sıklığı tâciri ve yolcuu bıktırmaktadır. Aslında gümrükçüler o sırada altın kaçırıl-

16 XVIII. yüzyılda Hint okyanusunda deniz ticareti ve sömürgeci devletlerin birbiriyle mücadele ve rekabetleri için bk. Auguste Toussaint, *History of the Indian Ocean*, London 1966, s. 150, 151 v.d.

17 Surat limanı müslüman bir hükümdarın idaresinde idi. Fakat şehir eski parlak günlerini Bombay'ın lehine olmak üzere bırakmıştı.

masını veya altın getirilmesine bakıyorlardı. İşte bu muâmelelerden çok sıkılmış olacak ki yazarımız küçük eserinde bu kontrol üzerinde bir hayli durmaktadır. Bunun takiben Hindistan halkının günlük yaşayışları, ihtiyaç maddeleri, çarşuları, evleri hakkında bilgi veriyor. Bu vesile ile onun ifadesine göre Surat limanında iki hamam bulunduğu öğreniliyor. Nakil vasıtası olarak kullanılan arabalar iki ve dört tekerleklidir. Bu memlekette varlıklı kimseler servet derecelerine göre maiyetlerinde 10 ile 150 arasında değişen habes köleleri bulundururlardı. Yazarın en ziyade ilgisini çeken konulardan biri Hindulardır; bu bize müslüman halkla her hangi bir ayrılık hissetmediğini de göstermektedir. Bu sebeple Hinduların müslümanlara ters gelen örf ve âdetleri ona bu hususta bahsetmek ve yazmak imkânını vermiştir (s. 4-5). Ancak bu kıtada Osmanlı memleketlerinden gelmiş ve burada çalışan Rumular da vardı. Rum yâni Osmanlı askeri bu kıtada çok makbuldür. Muhtelif yerlerde Musullu, Kerküklü, Bağdadlı, Basralı v.s. bulunduğu dikkati çekmektedir. Bunların çoğunluğu asker olarak hizmet ediyorlardı (s. 5). Bu kıtadaki islâm devletlerinin uyguladıkları merasimler ve hükümdarların birbirlerine gönderdikleri hediyeler onların debdebe ve şanını gösterecek mahiyette olduğundan önemlidirler. Bu kıtanın ticareti aslen Hindu olan Banyanların elindedir (s. 6). Hint halkının bir hususiyeti de tütünün nargile vasıtasıyla kullanılmasıdır. Bununla beraber çubuk içenler de bulunmaktadır; çubuk içenlerin çoğu Rum asıllı (Osmanlı) kimselerdir.

Netice olarak, Hindistan kıtasındaki devletleri ayırt etmeden bir bütün halinde kıtada gördüklerini kendi cemiyetine tanıtmaya çalışmaktadır. Bu küçük eser misalinin de gösterdiği gibi Türkiye ile bu kıta arasındaki münasebetler zannedildiğinin aksine bir devamlılık göstermektedir. Aynı zamanda bir Osmanlı devlet adamının gençliğinde yazdığı ve Hindistan hakkında ilgi çekici ve değerli müşahedeleri ihtiva eden bu eserin metnini, mutedil bir transkripsiyon usulüyle aşağıya aynen veriyoruz :

Sadr-ı esbâik Elhac Emin Paşa merhum poderi ma'iyetiyle cârib-i Hind'e revâne olduklarında gerek esnâ-yı rahda ve gerek memâlik-i Hind'de meşhûdları olan ahvâli kayd ve sebt eylemek niyetiyle mubâşeret bâ'dehu bâ'nı mevânî

zuhûriyle tekâmîli müyesser olmayup bir mikdâr garâib ve acâibi müstemîl takrîrdir ki kendü hatlarından bu mahalle nakl olundu. Rahmetullahu aleyh fi 19 Rebiülevvel sene 1199.

İklîm-i Hindistan'ın kavâ'idini ve içinde olan ba'zı şeyleri beyân eder

Bir âdem Hindistan'a gitmek murad eyledikte Cidde'de gemilere girer. Gemi Cidde limanından kalkup yola revâne oldukda Yemen iskelesi Moha'ya varınca yol üzerinde asla bir yerde demür atmaz. Yemen iskelesi olan bender-i Moha ile bender-i Cidde'nin mabeyni elli camdır (?). Her bir cam altışar sa'atdir ve Moha'ya gelince yol üzerinde cezireler vardır. Anda bir cezire vardır; depesinde leyl ü nehâr kudretten ateş yanar; gündüz bellü değıldür; gece bellidür. Gemi bender-i Moha'ya vâsıl oldukda top şenliğı edüp demür atar ve andan taşra çıkup anda beş gün oturak ederler. Andan su ve zahîre lâzım olan alur ve anda meyve vardır. Koyun ve keçi ve etmek ve tavuk ve kahve ve çekirdeksiz kızıl üzüm meyveleri nar ve taze üzüm ve muz ve limon ve ayva ve hıyar ve ve karpuz ve dadsız kavun vardır. Yolcular ekser alurlar; ve balık gayet ile çokbulunur ve ekser mahlûku Zeydilerdir. Anlar ezan okudukda «hayy alessalât» yerine «hayy alâ hayrilamel» derler; ve câmi'e vardukda donların çıkarup donsuz câmi'e varup namaz kılarlar ve Şeyh Şâzili hazretleri anda medfundur ve merhûm Sinan Paşa'nın bir câmi'i ve bir hammamı vardır ve anda üç balyoz oturur: bir Fransa, bir İngiltere biri Felemenk gemileri gelüp gider. Çok alış-veriş olur ve Hindistan'dan dahi 3-4 gemi yılda (?) esbâb getirür ve Milbar (Malabar) tarafından gemiler gelür ve kefereleri banyan kâfiridir. Çarşuda bazarda beyu şirâ eden ekseri banyandır; ve anda Yemen padişahı tarafından hâkim oturur ve Yemen padişahının tahtına San'a deyu ta'bîr ederler. Bender-i Moha'ya 15 konaktır ve karadan Mekke-i mükerrreme'ye 40-45 konaktır. Kahve Yemen dağlarından çıkar; dağları yuhadır; rûz u şeb yağmur yağar; ekser gece yağar. Havası gayet sakıldir; ve ehl-i Yemen kahve yerine kahvenin kabuğun kaynadup anı içerler ve kahve Mekke'ye bender-i Moha'dan gemiler ile gelür. Gemileri Mısır'da Reşid yolunda olan maiş-

lere (?) benzer, yelkeni hasırdandır; ve anda Osmanlı ve frenk akçaşı para gibi şey geçmez. Ancak anların sikkesi geçer; huması (?) derler bir şey var paradan büyücek 68 i. [2 a] bir riyâledir; ve anda habeshî cariyeye ve köle çokdur. Ekser alup Hindistan'a götürürler ve Habesh memleketi üç günlük yoldur; fil dişi ve gergedan derisi Moha'ya götürürler. Anda alup Hindistan'a götürürler. Gergedan derisin Hindistan'da kalkan ederler. Hindistan'da askerî olan âdem bir kılıç bir kalkan taşur ve ehl-i Yemen ekseri başlarına mor kavuk misali bir şey giyüp üzerine bir örensahi (?) ve yahud bir hassa ve yahud bir maldâ (?) alacası bütün topiyle sararlar ve atlarının boğazına deve çanı gibi bir çan asarlar ve ekser askerleri çıplak bedevî arabdır ve evleri kârgirdir ve çarşusu bazarı vardır ve dükkânları vardır. Kuru üzüm ve kuru bakla ve hasır seccâde ve nar ve ayva ve kahve alup Hindistan'a hediye götürürler ve bender-i Moha'dan beş günden sonra gemi kalkup Hindistan tarafına tevecüh eder ve ol gün dağları seçerek (?) Bâb derler bir mahal vardır iki tarafı dağlar görünür bir boğazdır. Andan geçüp Bahr-ı Muhit ki Hindistan denizine iner ve gün doğrusuna giderler. Bâb'dan taşra çıkınca havalar sovak olur ve yol üzerinde bir cezire vardır ana Sokotra derler. Anda sabrubâğa (?) olur; ve ol cezire Hindistan ile bender-i Cidde'nin nisfıdır. Ol cezire görünmez ol mahalle varıldığını mu'allimler bilür. Mu'allim deyu gemilerde yol bilen baş reise derler. Anlar öyle üstadlırlar ki gemi gecede ve gündüzde kaç cam ve kaç sâ'at yürüdüğün bilürler; ve her gün ve her gece her sâ'atda iki kerre denizde geminin yürüdüğün ölçerler. Bir parça tahtayı bir ipe bağlamış denize atarlar ve bir küçük kum sâ'at var anı atdıkda kum sâ'atı çevirür ol dönünce ol ip ne kadar gider ise nişanı var andan bilür geceli gündüzlü kaç cam yürüdüğün andan alur; ve her gün zevâl vaktinde güneş ile denizi irtifâ'a alur ve andan haritaya bakar geminin ne mahalde olduğun andan bilürler ve kaçan mezkûr cezire-i Sokotra önüne geldikde iki üç gün deniz dağları gibi meveler gelüp gemiye çarpar ve gemi kati (?) yaydan ok çıkup gider gibi gider bütün yelkenler dolu ve ömründe gemide başı dolanmayan âdem in anda başı dolanup elbetde kusar ve deniz geminin bir tarafından girüp bir tarafından çıkar. Bu havada gemi geceli gündüzlü 18-19 cam yürür ve ba'zı vaktide 20; hava az olunca 6-7 cam yürür ve ba'zı vaktide dahi az ve Moha'dan bender-i Surat'a 150 camdır. Bender-i Cidde'den Bender-i Surat'a 200 camdır ve Moha'dan kalk-

duğu gün topları bütün gülleler ile doldururlar. Düşmen havfinden ötürü ve gemileri 40-50 pare top [2 b] çeker ba'zı ziyâde ve ba'zı eksük ve gemide ta'âm ocaklıktan gayri bir yerde pişmez ve ateş dahi yakdırmazlar; ve mum ve fener dahi yakdırmazlar ve tütün ve nargil(e) içen âdem ocaklıktan içer andan gayri yerde içmez ve yol üzerinde Bahr-ı Muhîr içinde kuşlar martı kuşu gibi ismine kerrâni derler ve alaca kuşlar var sığırcık kuşu gibi dâim geminin etrafında çok görünür mekâmı kande olduğun kimse bilmez ve kanadlı kuş gibi serçe kadar balıklar görünür ve yunus balığı ve sair iri balıklar dürlü dürlü çok görünür. Hava az oldukda gemide 24 pare yelken açarlar ve hava çok oldukda 9-10 pare yelken açarlar ve her gemide 40-50 nefer âdem bir bayrak askeri vardır. Gemide kapudanlar ki anlara nahuda derler; anlar gemi ahvâline asla karışmazlar. Cümle mu'allimler elindedir. Gemiye mu'allimler kullanır ve gemileri 30-35 arşundur; zac ağacından yapılmıştır. Zac ağacı böyle bir ağacdır ki çürümek bilmez ve kurd yemez ve yarılmaz ve su atmaz ve gayet çok dayanur yüz yıllık yüz on yıllık gemiler var. Zac ağacı siyah koz ağacına benzer. Üç günde bir kerre tulumba çekerler, yarım sa'ât kadar; ve bir gemi otuz yıl oldukda altına bir kat tahta dahi mihlarlar ve kaçan Hindistan karib oldukda deniz üzerinde yılanlar görünür; yılan görüldüğü yerden bender-i Surat 25 camdır. Yılanlar görüldükden sonra iskandil atarlar; 50 kulaç gelir; gayri deniz eksilür. Hatta 10 kulaç olur ve yine ziyâde olur 25 e varınca her sa'âde 3-4 kerre iskandil atarlar; deniz yine eksilür ve karalar görünür. Hatta 8 kulaç oldukda kara gereği gibi görünür. Anda demür atar ve top şenliği ederler. Andan der-akab feluka indirüp nahuda tarafından felukaya bir âdem koyup ol mahalden bender-i Surat'a gönderirler. Kaçan feluka bendere varup vâsil oldukda Surat hâkimine haber ederler. Hâkimin dahi gönlü oldukda bir kâğıd yazup tarafından bir âdem gönderür kayıklar gemiye gelmeğe izin verür. Andan kayıklar ile hâkiminin âdemi gemiye gelüp gemide olan akçaları ve nahudayı ve içinde olan büyücek bâzırgân ibtidaki kayık ile bender-i Surat tarafına teveccüh ederler gemi olduğu mahalden bender-i Surat'a 4-5 sa'âtdir. Tatlı akar büyük sudur Nil misâli. Ol suyun üzerinden varup kemerle kayık yanaşur. Taşra âdem çıkarmazlar. Hâkimden izin kâğıdı olmayınca eğer beş gün dahi izin kâğıdı gelmese öylece kayıkta oturup bekler; izin olup taşra çıksa doğru gümrüğe [3 a] götürürler olan eşyasını güm-

rüğün bir tarafına koyup kara kapusundan taşra çıkarken giydiği esbâbını bütün ararlar; altun kaçırmasın deyu ve sarığın ve ceblelerin ve koyunların ve kuşağın ve donun ve edeb mahallerin cümle ararlar ve andan tüfeği ve tabancaları ararlar ve eger dolu ise boşaldırlar. Vilaska (?) ve buçak ve sair her ne var ise defter ve kitâb kâğıdlarının aralarına bakup altun kaçırmasın deyu arayup andan kapudan taşra çıkar ve eğer koynunda sa'atı var ise ana bir kıymet kesüp öşür alurlar ve ol gün gümrükden taşra bir kat çamaşur çıkarmağa dahi izin vermezler ve ol gün varup bir ev veyahud bir oda tutup anda sâkin olur. Andan sonra gelen gemiler boşaldıktan sonra gümrüğün deniz kapusun kapayup kara tarafında olan kapuyu açarlar. Gümrük emîni gelir; gümrük emîni olan banyan kâfiridir. Gümrük emîni gelüp kapu açıldıkda kapuda iki âdem durur; ellerinde lobud lobudların karşı karşı dayarlar taşradan girenleri içerü bir bir istediklerin koyuverir ve ibtidâ gelen akçaları meydana döküp her kişi varur akçasına sâhib çıkar. Andan mizân kurup akçaları vezn edüp öşrün alurlar ve yine tekrar keseleri açup meydana dökerler. Bakarlar ki bir gayri dürtü akça içinde karışık olmasın deyu andan yine keseye doldurup kesenin üzerine bir kırmızı haç çekerler ki gümrüğü alındığı bellü olsun deyu andan mal sâhibi akçasın alup aldığı mahalle götürür ve kapudan taşra çıkarken bâlâda zikr olunan minvâl üzere bir şey kaçırmasın deyu her birin aralar. Eger üzerinde akça bulundu ise anın dahi öşrün alırlar; akçayı aldığı mahalle götürdükde dellâllar gelüp akçayı sarraf yediyle darbhane'ye verirler; ve riyalî dokuz dirhem üzere alırlar ve akçanın üzerine dokuz ay va'de kat' edüp andan rubiyye (?) sikke ederler. Eger mal sâhibi akça isterse yüzde üç aşağı varup andan akça verirler; ve eger sabr eder ise dokuz ay tamamında akçasın alur ve 100 riyale rubiyye ya'ni bir riyale iki rubiyye verirler. Her bir rubiyye 3,5 dirhem, 1,5 çekirdektir. Andan dellâl yediyle Şâkire Sârik (?) ve Ahmedâbâd'a tefârik kumaş ve bir vech dahi kezâlik şeyler (?) ismarlarlar ve şal Keşmir'den gelüp bender-i Surat'da satılır ve ba'zı kutna ve alaca ve kermesut (?) bender-i Surat'da çıkar. Yine biz gelelim gümrük ahvâline. Akçaya müte'ailik olan şeyler çıkup halâs oldukda debeş (?) çıkarırlar; debeş deyu döşeyecek ve giyecek esvâb gibi ve zahire gibi [3 b] anı çıkarırlar. Gümrük emîni olan âdem bir yüksek yerde kapu dibinde oturur; arayıcılar aşağıda oturur. Esvâb çıkarmağa gelen âdem içerüden

bir parça şeyi arayıcının önüne götürüp bakdurup taşra çıkınca yüz elli kerre döğüş ve bin kerre gavga ana ata söğüşme ve değnek yeme bî-hadd bî-hesabdır. Arayıcının önüne götürüp açar esvâbın; bütün bir bir açup bakarlar; 10 dirhem biber dahi bir yerde bağlı olsa anı dahi açup içine bakar ve giyecek esvâbı bir yer açup bakarlar ve yasdık ve yorgan ve döşek cümlesini hamir yoğurur gibi ellerinde ovalayup içinde altun saklı olmasun deyu ve sandık ve seh-hare (?) boşaldıkda çeküç ile urup yoklarlar ki arasında tahtanın altun saklanmış olmasun deyu depelerde olan yağ bal her ne var ise şiş sokup karuşdururlar. Tamam aradıkda üzerine bir kırmızı haç çeküp sâhibi alup taşra götürür. Ol kırmızı haç nişan olmasa kapucular taşra koyuvermezler. Eger günde yüz kerre dahi gümrüğe bir âdem girüp çıkarsa çıkarken bâlâda zikri mürûr eden minvâl üzere ararlar; ve arkası olan âdem hâkimden bir kâğıd götürüp debeşin tiz çıkarırlar ve ba'zı vakitte banyanların bahş günleri vardır. Beş altı gün gümrüğe gelmeyüp gümrük açılmaz; ve gümrük kapandıkda üzerine mühürleyüp öyle giderler. Ba'zı âdem bir ay bir buçuk iki ay debeşi çıkmayup öylece çamaşursuz, döşeksiz zahmet çeker. Hidmetkârı çok olan âdem tiz çıkarur. Her biri bir şeye yapışup döğüşe döğüşe götürüp aradup taşra çıkarur. Eger ziyâde söyleyüp bir kimesneyi verür ise ol kadar kötek yer ki ma'cûn olur ekalli mertebe gümrükde ikiyüz üçyüz askerî ellerinde kılıç ve boğazında kalkan heman biraz ziyâde şamata edince bas kötek ederler ve gümrüğünde on yıldan on beş yıldan berü kalma eşyalar var gümrümüş, sâhibi bırakup vaz gelmiş çıkarmak kâbil değil gayrisin buna kıyas eyile ve Hindistan'da para yerine kızıl mankır geçer; kalın sikkeli dörder beşer dirhem dörder beşer köşeli ve çarşusu pazarı bedestanı yokdur. Bey' u şirâ evlerde olur ve ahali-i Hindistan bir rub'u müslüman ve bir rub'u fârisdirler ateş-perestdir ve iki rub'u banyân kâfiridir; ve ekseri bey' u şirâsı banyan ile fâris elindedir ve çarşuda pazarda attâr ve bakkal ve sebzeçi ve buğday ve daru ve piriç keşri (?) ve odun ve tütün ve etmek ve lahm satan ekseri banyan ve banyan avretleridir ve mu'amelelerinde kabuklu badem geçer her 48 dane kabuklu badem bir bîseye ki (?) bir mankır [4 a] geçer ve her gün ikindiden sonra gümrük önünde bir büyük pazar kurulur azım bey' u şirâsı olur. Her şey bulunur ve kal'a önünde ikindiden sonra dolâb kurulup ve hokkabâz ve saz çalan[lar] ve avratlar muganniler ve oyun-bâzlar hattâ yatsu geçene

değın çarşuda ve oyun-bâzlar da anda durur aslâ anlar için men' yokdur ve içki içme ve sâir her ne fesâd isterlerse hay huy ile ahenk ederler. Hâkim tarafından bu işleri men' eder yokdur ve hâkimleri dahi bu hâl üzeredir. Lâkin kendü hallerinde hiç bir kimseye ziyân edüp çarşuda gavga, âdem vurma öldürme şeyi çalınma böyle şey olmaz. Nisfu'l-leyide istediğün mahalle varup gez ve bekle ve kuşları ekseri tûti kuşudur ve evieri kârgir üzeri kiremid örtmedir ve kuyuları tatlıdır; evieri lâtifdir, açıklıktır ve sokakları çamurdur. Altı ay yağmur yağar; Rum'da yaz olur Hindistan'da yağmur kış olur. Rum'da kış olur anda yağmur kesilür yaz olur; ve evlerde olan çirkâb Anadolu gibi kış günü sokağa akıdırılar ve yaz günü mahsûs kuyuları var akıdırılar; ve evlerinin direkleri ve tahtaları zac ağacındandır; asla çürümez ve kurumaz ve bu diyârlarda koyun eti yiyen âdem ishâle uğrar; ol sâ'at bütün Hindistan'da yedükleri keçi eti ve öküz etidir. Keçi etinin 135 dirhemi 3,5 bîseye (?) dir. 135 dirheme seyrekçe (?) derler ve sebzelere bamya, badıncan, kabak, fasulya ve meluhiyye (?) bulunur; ve meyvelerden muz ve incir ve nar, sâfi çekirdek ve hıyar bulunur ve bundan gayri düriü meyveleri vardır; Rum meyvesine benzemez ve süt yoğurt çokdur ve kaymak ve taze peynir çokdur ve etmek ekseri evlerde yaparlar. Çarşuda satılan nohud unundandır; ve Bender-i Surat'da iki hammâm vardır. Her birinde birer kurna birer havuz vardır; taşra câmekânı eski hasırdandır döşenmiş ve hammama giden âdem nevbet ile yunmak gerek ve hammam kesesi şalî sofdandır ve içerüsü taş döşeme değildir; tep tep (?) yapmadır. Tep tep horasan kireç, kül ile kum ile sıvanmışdır. Taşdan perk olur dıvarları dahi öylecedir; kırılmak mümkün değildir; etrafı kal'adır; 3,5 sâ'at çeker yayan âdeme ve bağ ve bağçeleri var gâyet lâtif içlerinde köşkier havuzlar var lâkin meyve olmaz. Heman sebzezârdır ve büyük ağaçlar var ve penbe ağacı gâyet büyük olur çınar ağacı kadar. Beher sene üç dört def'a penbe olur ve câmi'leri var ekserinin minâresi yokdur; ve anda kahve az içerler pan derler bir yeşil yaprak yerler; sarmaşık yaprağına benzer beyaza meyillidir. İçine bir mikdâr doğranmış fülful ve karanfil ve kakule ve cüzi kireç dahi [4 b] koyup anı yerler ve bir kimseye misâfir dahi varsa anın ile gülâb verirler; buhur öd, anber tütsü vermek âdet değildir. Ba'zı yerlerde kahve verirler; bir küçük fincan ile ve ehl-i Hindistan bütün gün pan yerler ve Hindistan'da avretler gündüz asla taşra çıkmazlar; gece ile birbirleri-

ne varırlar arabaya binüp öyle varurlar ve erkekler dahi arabaya binerler. Gerek müslüman gerek banyan gerek fâris ana binerler. Arabaları ba'zı iki tekerlekli ba'zı dört tekerlekli üzeri hararından (?) örme kubbe ve etrafı dahi kezâlik beyâz öküz çeker öküzlerinin boynuzları gayet uzun ve sarı teneke ile kaplı boynunda ve boğazında ziller var ve gayet iri ve semüzdür; asla kemükleri görünmez ve mahsûs seyisleri var günde bir kaç kerre tîmar ederler ve gayet çok seğirdürler ve büyük bâzîrgânlar ve a'yân-ı vilâyet olan âdem palki (?) derler bir şey var ana binerler iki kolları önünde bir ve ardında bir ve içinde bir âdem boyboya yatur; üzeri kemer gibi yapılmış ve iki âdem omuzunda götürür. Uzak yere gidince dört âdem götürür ve Hîndistan'ın kavâ'idî budur ki, a'lâ ve ednâ müslüman ve banyan önünde askerî götürür kimi beş, kimi on hattâ yüz, yüz elli âdeme varınca ba'zı iki, üç halli hâlince askerîleri boynunda bir kalkan ve elinde bir kılıç ba'zı harbe daşur ve ekseri habesî köleler kullanurlar ve ekseri ta'âmları keşri piriñ ile plâv edüp anı yerler ve ekseri öğleden sonra uyurlar ve çarşusunda gecelerde uşaklar sâ'at dörde bunca fişek şenliği ederler ve banyan avretleri gece ve gündüz sokaklarda gezerler her birinin boğazında altun zincir üç dört kat ve elinde ve ayağında gümüş halhal birer okka gelür fâris avretleri buna kezâlik bunlara kimse bir şey söylemez yüzleri ve göğüsleri açık ve başı açık belinde bir alaca peştemal ve başına bir alaca peştemal örtmüş her şeyi meydanda açık gece gündüz çarşuda karınca gibi devr ederler bir kimse ana bir kelâm söylemez ve Fâris avretleri dahi bu minvâl üzeredür ve banyan kâfiri ve fâris bunlar cümlesi harac vermezler ve banyan dedikleri gâyet çokdur; hadd ü hesâbı yokdur ve bu tâife öküzü ve ağaca ve suya taparlar ve bunlar Hazret-i Âdem aleyhi's-selâmın suhufun okurlar ve lahm kısmın hayvanât kısmın yemezler ve öldürüp boğazlamazlar ve kehle ve pire dahi öldürmezler ve öldürmeğe dahi koymazlar öldürürken görürse elinden alup götürür ve her gün sabah kalkdıkdâ öküz sidüğü ile ağzın ve yüzün yur andan yine pâk suyla ve misvâk ile ağzın yuyup er ve avret bu minvâl üzere banyan kısmıdır. Andan ağzın yudukdan sonra varup çaya giderler yolda giderken her ne tarafda güneş görürse ana temennâ ederler andan akar su ki büyük çaydır Nil-i mubârek kadar çayın kenarında behmenleri (brehmenleri) oturur [5 a] soyunup esvâbın yanında biragup suya gider ve suya tapar ve güneşe bakup tapar

ve mırmır edüp okur andan burnun ve kulağın kapayup on iki kerre suya dalup çıkar ve suya secde eder andan iki avucu ile elli kerre başına su döker ve kırk iki kerre iki omuzlarına su döker ve yine güneşe tapar elinde bir yeşil ot alup kırk kerre suya sokup çıkarır ve mırmır eder ve bir piriñ kabı var ve boğazında hamaili var bir ip takmış elin ana takup ol piriñ kabı suya daldurup su doldurup yine suya döker bir kaç kerre böyle edüp yukarıdan aşağı boşaldur ve yine suya daldurup çıkarır ve mırmır du'a edüp iki eli ile güneşe işâret edüp suya dalup çıkup behmenlerinin papazlarının yanına varup belindeki peştemalın çıkarup esvâbın giyer ve karşusunda diz çöküp oturur. Papazları elinde bir çanak içinde öküz sidüğü ile zerde çav ezüp alınına nişan eder ve bir mikdar dahi öküz sidüğü ile ezilmiş kül sürer alınına ve kulaklarına hem kül hem zerde çav ve külü göğsüne ve boğazına ve karnına ve kulaklarına dahi sürer ve papaz mırmır eder. Ba'zılarının zerde çav sürdükden sonra üzerine bir mikdar piriñ dahi yapıdırır ve ol dahi papazın alınına sürer sonra giderken bir bise ve yahud biraz badam ve yahud bir mikdar daru ve yahud bir mikdar piriñ verüp gider. Günde iki üç dört kerre er ve avrat böyle ederler ve her kangı kâfir ziyâde günde suya giderse zu'm-ı bâtılınca ol sûfileridir. Ekalli iki kerre suya girerler ve sudan çıkup bir yeşil ağaç var ana taparlar ve bu banyan dedükleri tâife seksen dört dürlüdür. Her birinin i'tikad-ı bâtılı bir gunedir ve bunlar asla et yemezler ve bir tâife vardır Helalhor (?) derler ya'ni mâbeynlerinde çingânedir; ol her ne bulur ise yer. Ol birleri ne et yer ve ne müslümanın yapışduğu şeyi yer ve birbirlerinin ta'âmın yemezler ve suyun içmezler. Kaçan karnı aç olur ve susuz olur varup evinde yiyüp içer. Eger acından geberse ve susuzlukdan can-ı habisi cehenneme gitse müslümanın eli değdiği şeyi yiyüp içmezler ve bu seksen dürlü banyan tâifesinin her birinin alınındaki nişanı bir gunedir; ve bu tâifeler cümlesi ölümlerin nara ihrak edüp can-ı habisin cehenneme irsâl ederler. Kaçan anlardan birisi geberse tezce odun hâzır edüp ölüyü su kenarına götürüp yuyup ve kefenleyüp vücud-ı habisin ateşe koyup yakup kül edüp havaya ve suya savururlar. İ'tikadları budur ki insan dört şeyi ile mürekkebdir : Nar, heva, mâ, türâb; yakdıkdâ bu dördü dahi hakkın alur. Ruhullah'ın yanına gider. Eger gamlı dünyada eyü ise yine bir ulu mansıb sâhibi devletli kişi olup bir dahi dünyaya gelür insan üç [5 b] kerre dünyaya gelür derler. Eger ameli eyü değil ise bir

kötü hayvan olur ve eger ne eyü ve ne kötü ise ruh bir eyü hayvana girüp dünyaya gelir üç kerre temâm dünyaya gelüp gitdükd eger eyü amelli âdem ise Ruhullah'ın yanına gidüp zevk u sefâda olur; eger kötü amelli ise Allah'ın yanında on yedi kapu var işlerinde yılan, çıyan, akreb dolu; anda azab olur derler ve cümle gelen peygamberleri inkâr ederler ve evlerin sığır necesi ile sıvarlar oturacak ve gezecek yerlerin ve Hindistan'da sarrâf ve bâzîrgân ve cevâhirci ve her dürlü san'ata karışan banyândır. Etmek satan ve kasâb ve külli gayri cümle mevcûd ve bu kâfirler zu'mularınca çok hayrât ederler. Müslümanların işlerinde çok bulunurlar; dellâllar banyândır. Bütün gün söğüp ve döğsen ağzın açup bir cevâb vermezler; her ne ederler ise hakkımızdır derler ve hayrât su getirürler ve yol ta'mîr etdürürler ve bürke ve havuz yapıdururlar. Velâkin on guruşu bir âdemde bir gün dursa fâiz alurlar; işleri böyledir ve içlerinde zengin kâfirleri çokdur ve bu banyan kısmı başlarına beyaz sarınur alaca sarınur ve basma yemeni sarınur ve işleme dülbend sarınur ve yeşil dülbend sarınur ve kırmızı ve mai ve mor ve sincâbî dülbend sarınur heman gönlü niçeyi ister ise öylece sarınur; yeşil sarıduğun men' eylemezler ve sakalların traş edüp bıyıkların dahi kırkup ince hilâl gibi eder ve kulakları yanında iki zülûf koyuverirler yehudi gibi ve bu diyârlarda gerek müslüman gerek kâfir ustalar yine câme giyerler. Câme dedükleri kıvrınlı ve bedeni kuşak yerine gelince sıkma bedenine göre andan aşağısı eteklik gibi mevlevîler giydüğü gibi ve müslümanların sol yakası sağ üzerine ve sağ yakası sol yakası üzerine olan banyan ile fârisdir ve Hindistan'ın a'lâsı ve ednâsı bunu giyerler. Paşalarına, pâdişâhlarına varınca üzerine binış giymezer. Velâkin evvelden anda sâkin olma Rumular vardır; anlar Osmanlı kesiminde esbâb giyerler ve Hindistan'da Rum askeri gâyet makbuldür. Anda Bağdadlı ve Musullu ve Kerküklü ve Basralı çokdur. Ekser askeridir; bâzîrgân dahi vardır ve Kürdistanlı dahi vardır ve bu diyârlarda hâkim olan file binerler ve köslerin file yükledirler ve her hâkimde yedi sekiz fil olur. Alay etdükd e bir yere gitdükd e file binüp gider ve pâdişâhları bir hâkime ikrâm ri'âyet eylese fil gönderürler ve hil'at gönderdikde bir cüme ve bir sarık işleme ve bir şal gönderür. Serpâ (?) ta'bir ederler; anı giyüp file binüp alay ederler ve mehterhânesi şurna yerine kabacura çalarlar ve kudümleri büyükdür ve zilleri ve kösleri vardır ve boruları dahi var altı arşun kadar uzundur; anı çalar-

lar ve bu diyârlarda dükkânları gâyet çokdur; sebze ve bakkal ve attâr ve fincancı ve hurdacı bu güne kumaş [6 a] satılan dükkânları azdır. Dükkânları hem hem dükkân ehl ü iyâlî dükkânın içinde kendüsü taşra da bey' ü şîrâ eder 6 zîrâ' bir odada yedi sekiz âdem uşak sâkin olur, Bunlar banyan tâifesidir ve bu tâifenin ol kadar kesreti varki sokakda çarşuda bâzârda karınca misâli avretleri memeleri açık belinde bir peştemâl başına bir ucun atmış bu güne ve buna göre bir tâife dahi var anlara fâris deyu ta'bir ederler; ateşe taparlar, saçların traş eylemezler ve sakalların kesmezler; sakalları uzun kuşağında, boğazında tesbih sufi kıyafet bilmeyen âdem müslüman sufi zanneder. Bunlar suya da taparlar gece ve gündüz evinden ateşi eksik eylemezler ve mum ve kandil yaksalar anı söyündürmezler. Hattâ kendü kendüye söner. Varup kendüsünden ateş taleb eylesek ateşden özür dileyüp andan verir ve ateşleri dökünse bir gayri yerden komşularından ateş taleb edüp yakmazlar. Üç sâ'atlik yerde bir köy var varup andan getirürler ve kara kargaya dâim ikrâm ederler; sebebi budur ki, bir dâne mel'un mürd olsa anı yuyup kefenleyüp mezâra götürürler. Mezarları böyledir ki, bir kuyu yapmışlar kuyunun ağzının yanına tabut misâli kârgirden yapmışlar kimi büyük kimi küçük mürd olan kâfiri oraya götürüp haddine göre oturdurlar ve yüzün açık koriar; eger kara karga gelüp ol mürd olan kâfirin gözün çıkarur ise ol mel'un lâ-tesbih iman ile gitmiş deyu i'tikad ederler. Eger gözün çıkarmaz ise murdar ölmüş deyu cez' ü fez' ederler ve mürd olan mel'ünü götürüp mezâra bırakup geldikde onda kargalar ziyâfet ederler. Kargalar yiyüp çağırup giderler ise ol mel'unun ahiretde hâli hoş olur deyu i'tikad ederler. Bilâd-ı Rum'da meşhur darb-ı meseldir: «kargayı besle ki gözün oymaya lâzım olur» derler. Bu mel'unlar kargayı beslerler ki geberdikde gözün oymak için ve bu tâife Hazret-i İbrahim aleyhisselâm suhufun okurlar ve bundan gayri dürlü dürlü bid'atler çokdur ve bu tâifenin indinde hamr içmek mubahdır. Dâim sekranlardır ve banyan tâifesinin indinde hamr içmek haramdır ve içenler alçakdır ve lâkin ba'zıları esrâr şerbeti içerler ve müslümanları dahi ekseri esrarı şerbet edüp içerler içenlerinin benzi sarılık düşmüş âdem gibi sararmış ve gözleri dahi sararmışdır ve bağçeleri gâyet lâtifdir. ağaçları var çiçekleri ağaçlarında meyvedâr ağaçlar azdır meyvedâr ağaçları muz [6 b] ve incir ve nar ve temur-ı hindî ve kumtira (?) ağaçları var kumtira (?) dedikleri emrud gibi katı bir şey-

dir ve incir (ufacık) olur iki danesi bir biseyedir ya'ni bir pâreye ve çiçekleri dahi fesleğen ve teber ve horos ibiği ve gece sefâ ve hınna çiçeği bunlar envâ'-ı dürlü olur beyaz al göz mor sarı alaca ve yaprakları dahi kezâlik alaca olur ve bağçelerinde köşkleri olur etrâfında havuzlar fevvâreler ve selsebilleri var lâkin suyun kuyudan çeküp akıdırlar ve bağçelerinin bir tarafında yine badıncan kabak bamyâ milhiye, korgaz (?), semiz otu, turup böylesi ekerler ve kadife çiçeği gâyet çok bulunur ve her kim ister ise varup sefâ eder kal'adan taşra kûhistana benzer yeşil çimen ağaçlık bu gûnedir. Geceler bağçelerde kalup çengi içki ile sefâ ve zevk ederler anlar için mâni' olur yokdur ve ehl-i Hindistan cümlesi nargile içerler her bir nargile var yüz rubiyye ve dahi ziyâdeye çubuk içer azdır. İçenler dahi aslı Rumludur ve bir yere gitse nargile hidmetkâriyle götürür ve mezkûr banyan tâifesinde bir tâife var cûki deyu ta'bir ederler çıplak gezerler setr-i avret dahi eylemezler ve saçların ve sâir kılların traş eylemezler. Anlar için bir yerde korku yokdur. Her ne mahalle isterler ise giderler ve malları çokdur. Sarraflarda mu'amele ile işler ve bu tâife ba'zı çok riyâzet ederler on iki sene kendüyü ellerinden ağaca asup koyuvermez; elleri öylece kuruyup ağaç misâli olur hidmetkârları yedirüp içürürler riyâzetinde yedüğü süd ile şeker ve yağ ile şekerdir. Ba'zı bir elinden ve ba'zı iki elinden asılır. Bu gûne canlarına dürlü dürlü cefa ederler. Başlarındaki saçlar yerde bir zırâ' mikdârı sürünür ve kulaklarına büyük halkalar takarlar. Ekser silâha müte'allik olan şeyi anlar satarlar.

Müşârunileyh merhûmun hattıyla olan takrîr bâlâda işâret olunduğu üzere bu mahalde kalmağla işâret olundu